

UOT 811.111

NIŞANƏ KƏRİMOVA

Bakı Slavyan Universiteti, müəllim

e-mail: kerimova.nishana05@gmail.com, 0556777842

ORCID: 0009-0001-1046-6723

İNGİLİS DİLİNDƏ XÜSUSİ VAHİDLƏRİN İFADƏSİ VƏ TƏRCÜMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

Nitqin dəqiqliyi və ifadəliliyi sözlərin, ifadələrin müvafiq qaydada işlədilməsindən asılıdır. Leksik vahidlər kimi, məna ifadə edən sabit söz birləşmələri başqa sözlə desək leksik ifadələr də dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Müəyyən mənanı bildirmək üçün tək bir leksik vahiddən deyil, vəhdət təşkil etmiş leksik ifadələrdən istifadə olunur.

Dildə olan sabit söz birləşmələrinin, leksik ifadələrin, bölünməz ifadə və ibarələrin toplusuna frazeologiya deyilir. Frazeologiya termini etimoloji olaraq yunan sözü olub, phrases – ifadə, logos – nəzəriyyə deməkdir. Frazeologiya leksikologiyanın bir qolu olub sabit söz birləşmələrinin qanunauyğun inkişafını, mənşəyini və yaranmasını, xüsusiyyətlərini, forma və məzmun zənginliyini, işlədilmə imkanını, semantik və qrammatik strukturunu, söz və sərbəst birləşmələrlə əlaqəsini və.s. tədqiq edir.

Nitqin tərkib hissəsini təşkil edən iki və ya daha artıq leksik vahidlərin birləşməsindən ibarət olub, elementləri sintaktik və leksik-semantik cəhətdən bölünməyən, formaca sərbəst söz birləşmələrinə və sintaktik vahidə oxşayan, dildə hazır şəkildə olub işlədilən konstruksiyalara leksik ifadələr deyilir. Leksik vahidin təşkil edən sözlər onun tərəfləri, elementləri hesab olunur. Leksik ifadəni təşkil edən leksik vahidlər vahid məna ifadə edirlər.

Açar sözlər: leksik vahidlər, semantika, ingilis dili, sintaktik vahid, tərcümə

Нишана Керимова

ВОПРОСЫ ВЫРАЖЕНИЯ И ПЕРЕВОДА СПЕЦИАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Точность и выразительность речи зависит от правильного употребления слов и выражений. Подобно лексическим единицам, устойчивые словосочетания, выражающие смысл, иными словами, лексические выражения, также играют важную роль в обогащении словарного запаса языка. Для выражения определенного значения используется не отдельная лексическая единица, а единое лексическое выражение.

Совокупность устойчивых словосочетаний, лексических и крылатых выражений, словосочетаний в языке называется фразеологией. Термин фразеология этимологически является греческим словом, означающим phrases – выражение, logos – теорию. Фразеология является разделом лексикологии и изучает закономерное развитие, происхождение и образование устойчивых словосочетаний, их характеристики, богатство формы и содержания, возможность употребления, смысловой и грамматический строй, взаимоотношения со словами и свободными сочетаниями и т. д.

Лексические выражения – это совокупность двух и более лексических единиц, составляющих речь, элементы которой не разделены синтаксически и лексико-семантически, сходны по форме со свободными словосочетаниями и синтаксическими единицами и употребляются в готовом виде в речи, языке. Слова, составляющие лексическую единицу, считаются ее частями, элементами. Лексические единицы, составляющие лексические выражения, имеют одно значение.

Ключевые слова: лексические единицы, семантика, английский язык, синтаксическая единица, перевод.

Nishana Kerimova

ISSUES OF EXPRESSION AND TRANSLATION OF SPECIAL UNITS IN ENGLISH

Summary

The accuracy and expressiveness of speech depends on the correct use of words and expressions. Like lexical units, stable phrases expressing meaning, in other words, lexical expressions, also play an important role in enriching the vocabulary of a language. To express a certain meaning, not a separate lexical unit is used, but a single lexical phrase.

The set of stable phrases, lexical and catch phrases, phrases in the language is called phraseology. The term phraseology is etymologically a Greek word meaning phrases – expression, logos – theory. Phraseology is a branch of lexicology and studies the natural development, origin and formation of stable phrases, their characteristics, the richness of form and content, the possibility of use, semantic and grammatical structure, relationships with words and free combinations, etc.

Lexical expressions are a set of two or more lexical units that make up speech, the elements of which are not separated syntactically and lexico-semanticly, similar in form to free phrases and syntactic units and are used ready-made in speech, language. The words that make up a lexical unit are considered to be its parts, elements. The lexical units that make up lexical expressions have the same meaning.

Keywords: lexical units, semantics, English, syntactic unit, translation.

Giriş. İngilis dilini öyrənənlər onun qrammatikasını, fonetikasını öyrənməklə yanaşı, eyni zamanda zəngin söz ehtiyatına malik olmağa çalışırlar. Dilin lüğət tərkibində bir sıra leksemlər həqiqi mənalarnı itirərək, idiomatik mənada daha çox

istifadə olunur. Bu səbəbdən də dili öyrənənlər rast gəldikləri leksik vahidin və leksik ifadənin idiomatik ifadə olduğunu bilmədiklərindən problemlərə üzləşirlər.

Dünya ölkələrində ingilis dilini tədrisinə böyük yer verilir. Azərbaycanda da bu dilin öyrənilməsinə diqqət yetirilir. Xarici dilin mükəmməl formada öyrənilməsi, o cümlədən də ingilis dilinin öyrənilməsi onun leksik ifadələrini bilmədən mükün deyildir. İngilis dilini öyrənənlər üçün leksik ifadələr sahəsi böyük çətinlik yaradır. Əsasən dilin leksik ifadələrinin tərcüməsi zamanı böyük çətinliklərlə üzləşilir. Leksik ifadələri bir çox hallarda tərcümə etmək olmur və mənasız alınır. S. İ. Abakumov, A. A. Reformadski, S. İ. Ojeqov L. A. Bulaxovski, M. Ruzikulova, E. İ. Levintova, Y. M. Volf, A. Arnold leksik ifadələrin bir dildən başqa bir dilə hərfi tərcüməsinin mümkün olmamasını vurğulayır və səbəbini dillərin milli səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirirlər [2]

Azərbaycan dilçiliyində də bu məsələ müxtəlif səpgidə izah edilmiş və tədqiqatçılar leksik ifadələrin başqa dillərə eynilə tərcümə olunmamasını vurğulayırlar.

İngilis dili leksik ifadələrin tərcüməsində hətta təcrübəli tərcüməçilər də çətinliklərlə üzləşirlər. Çox zaman bu qəbildən olan leksik ifadələrin tərcüməsi yalnız verilir.

Leksik ifadələrin tərcüməsi zaman yaranan problemlərin həlli yolunda müxtəlif fikirlər irəli sürülmüş və fərqli tərcümə metodları təqdim etmişlər.

Leksikologiyada leksik ifadələ haqqında geniş məlumat verilsə də, Azərbaycan dilində leksik ifadələri qruplaşdıran, ingilis dilində olan leksik ifadələrin dilimizə tərcüməsini əks etdirən dərs vəsaitləri az saydadır. Ali məktəb tələbələri leksik ifadələrin istifadəsi zamanı müəyyən çətinliklərlə üzləşir, onlardan istifadə edə bilmirlər. Bu problemlərin həlli üçün ingilis dilində çox işlək leksik ifadələrin Azərbaycan dilində qarşılığını verən vəsaitlərin hazırlanmasına ehtiyac vardır. Nəzərə almaq lazımdır ki, ingilis dili leksik ifadələrlə zəngin bir dildir. Məhz buna görə də ingilis dili ilə məşğul olanlar, ondan kommunikativ vasitə, habelə tərcümə prosesində interpretasiya kimi istifadə edənlər leksikistər idiomatik və istərsə də klişeləşmiş leksik ifadələrə maksimum dərəcədə yiyələnmişdirlər.

Leksik ifadələrin dərsdə təqdim olunması üsullarının mahiyyəti bəzində fikir ayrılığı tədqiqatçılar arasında mövcuddur. Leksik ifadələrin kontekst daxilində verilməsi və dinləyicilərin leksik ifadələrin mənalının bu yolla anlanılmasının psixoloji nəzərdən qiymətləndirilməsi haqqında fikir ayrılığı hələ də müşahidə edilir. Bir tərəfdən qeyd olunan tərzin üstünlükləri qeyd edilərək, dinləyicilərin əqli fəaliyyətinin fəallaşması imkanları artırılır. Digər tərəfdən isə leksik ifadələrin bu tərzdə təqdim olunması ilə yanaşı olaraq bir sıra çatışmayan cəhətləri irəli sürülür. Bu metodun səmərəli formada istifadəsinin mümkünlüyü ilk olaraq onun qüsurlarının həll olunması mümkünlüyündən asılı olmasıdır.

Xarici dillərin tədrisi metodikasının başlıca vəzifələrindən biri dilin leksik tərkibini təşkil edən, ləksəm, söz birləşmələri və leksik ifadələrinin səmərəli üsullarını müəyyən etməkdir. Müasir metodikalar hər hansı bir leksik ifadənin

qavranılmasının başlıca məqsədini dinləyicilərdə həmin ifadənin ünsiyyət məqsədlərinə nail olmaq məqsədi ilə istifadə etmək imkanlarının formalaşdırılmasında görür [6]. Müasir dövrimizdə ingilis dilin tədrisində başlıca məqsəd dilin ünsiyyət kompetensiyaya malik olmaqdır. Kommunikativ kompetensiyanın tərkibi komponentləri bunlardır: Linqvistik kompetensiya, diskursiv, sisomədəni və strateji kompetensiya.

Linqvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyanın vacib hissələrindən biridir. O, kommunikasiya prosesinin linqvistik rəkursdan adekvat şəkildə baş verməsini təmin edir.

Atalar sözləri, deyimlər və s. leksik ifadələr sistemindəki yeri mübahisəli məsələdir. Atalar sözləri qısa epiqramı ifadəsi olan aqillik, mənəviyyət təcəssüm etdirən cümlələrdir. Atalar sözlərinin leksik ifadələr arasında məxsusi yeri vardır. Atalar sözlərində də digər leksik ifadələrdə olduğu kimi leksik vahidlərdən biri əsas məna yükü daşıyan və o biriləri isə obrazlıq və koloritlik yaratmaq üçün fəaliyyət göstərirlər.

Məsələn:

A next-door neighbor is better than a distant relative.

Uzaq qohumdan yaxın qonşu yaxşıdır.

Fish begins to stink at the head.

Balıq başdan iyələnər.

Grasp all,lose all.

Nümunələr göstərir ki, atalar sözləri idiomlaşmış leksik ifadələrdir.Onlar leksik birləşmələrdən ibarət olan müstəqil sintaktik vahiddir. Sabit frazeoloji birləşmələrdə olduğu kimi onlara hər hansı bir cümlənin tərkibində və ya əksinə hər hansı nitq hissələri atalar sözlərinin tərkibinə daxil ola bilmir. Buna görə də atalar sözləri və zərb məsəlləri leksik ifadələri kimi sabit frazeoloji kommunikativ vahidlər hesab oluna bilinməz. Onların özlərinə məxsus xüsusiyyətləri mövcuddur.

Tanınmış linqvistlər arasında da məsələ ilə bağlı fikir ayrılıqları mövcuddur. Vinqradova görə, atalar sözləri frazeoloji vahidlərlə birlikdə tədqiq olunmalıdır. Lakin, digər linqvistlər Kacasr, Amosova və başqaları iddia edirlər ki, atalar sözləri müstəqil cümlə olduğu üçün frazeoloji vahid sayıla bilinməz və onlar müstəqil leksik ifadələrdir [1, s. 179]. Bir çox atalar sözlərində komponentin mənası sərbəst işlənmərkən ifadə etdiyi leksik məna ilə arasında elə də bir fərq hiss olunmur.

Eyni xüsusiyyətlər leksik ifadələrinin müstəqil qanadı olan zərb məsəllərinə də aid etmək olar. Onlar da atalar sözləri kimi təkamül prosesi nəticəsində meydana gəlmişdir:

Məsələn:

Something is rotten in the state of Denmark. Danimarkada bir şey qalıb, xarab olur.

Nümunələrdən görüldüyü kimi tanınmış şəxslərin ingilis dilinə gətirdiyi bu zərb məsəllərin hamısında frazeoloji vahidlərin çalarlarını hiss etmək

olar. Lakin, onlar da atalar sözlərində olduğu kimi bəzi xüsusiyyətlərinə görə frazeoloji birləşmələrinin nəzəri tərifli sədlərinə sığmır. Deməli, zərb məsəlləri də atalar sözləri kimi mütəqil lekik ifadələrdir.

Leksik ifadələri digər bir növü də dildə artıq qəliblənmiş və y klşelənmiş leksik ifadələrdir. İngilis dilində hətta bəzi zərb məsəllər və deyimlər vardır ki, onlar işlənmə dinamikasına görə artıq klşelərşəklinə düşmüşdür. Klşe Fransız sözü olub metal blok deməkdir. Bu leksik ifadələr artıq daşlaşmış şəkllə düşmüş və aid olduğu dilin leksik ifadələr siseminə daxil olmuşdur:

The irony of fate. Talehin sərt üzü.

The chilly side of life. Hoyatın sərt üzü.

To break the ice. Buzları qırmaq. Aradakı soyuqluğu götürmək.

Xarici dilin tədrisinə kommunikativ münasibətin mövcud olduğu dövrdən danışırkən, mənimsənilən və ya tədris olunan leksik ifadə ilk növbədə kommunikativ prizmadan əhəmiyyətli olub-olmaması nəzərə alınmalıdır. Tədqiqatımızın obyektini ingilis dili olduğu üçün onun tərkibindəki polisemantik sözlərin və leksik ifadələrin üstünlük təşkil etməsini qeyd etmək lazımdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilinin tədrisi zamanı dinləyicilərə çox saylı problemlər yaradan dil vahidlərindən və strukturundan biri də leksik ifadələrin aşılınması və tədrisi məsələsidir.

İngilis dilinin dinləyicilərə tədrisindən söhbət açarkən, ilk növbədə pedaqoq və dinləyicilərin rastlaşdıqları problemləri üzə çıxartmaq əsas şərtidir. Belə ki, ingilisi dilində leksik ifadələrin tədris prosesində bütün leksik-semantik, qrammatik mənalarının, habelə tərkib hissələrinin mənalarının veirilib-verilməməsi, zərurəti, zərurət olmadığı halda nəyə üstünlüyün verilib-verilməməsi ən vacib məsələlərdən biridir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dili müəllimlərin bəzən klassik metodlara üz tuturlar. Belə ki, onlar leksik ifadənin özü ilə yanaşı tərkibindəki komponentlərin leksik-semantik mənalarının verilməsini məqsədəuyğun hesab edirlər. Bu halda dərslərin əsas məqsədindən uzaqlaşaraq, leksik ifadələrin kommunikativ prosesdə isitifadə edilməsi məqsədi deyil, leksik ifadənin komponentlərinin semantik mənalarının əzbərlənməsindən ibarət olur. Belə ki, ingilisi dili dərslərində leksik ifadələrin dinləyicilərə təqdim olunmasının başlıca yolları tərcümə və birbaşa metodlarıdır. Uzun zaman dünyada başlıca mövqe tutan və xarici dillərin tədrisində klassik üsul kimi qəbul olunmuş və günümüzdə öz aktuallığını itirən qrammatika-tərcümə üsulunun başlıca xarakterlərindən biri yeni ifadələrin tərcümə vasitəsi ilə təqdim olunması dövrümüzün linqvistik tələblərinə cavab vermir. Bu baxımdan da ingilis dilinin tədrisinə olan müasir yanaşmalarda bu metoddan artıq tədris prosesində uzaqlaşması tendensiyası müşahidə olunmaqdadır.

Qrammatika tərcümə üsulunun dinləyicilərə tədris olunan dildə kommunikativ bilik və vərdişlərin təqdim olunması rakursundan zamanın tələblərinə cavab verməməsi artıq bir faktır. İngilis dilinin kommunikativ vasitə kimi tədris olunması problemi artıq bir zəruriyyətə çevrilmişdir. Qrammatik-tərcümə üsulunun artıq köhnəlmiş bir üsul olduğu üçün leksik ifadələrin çatdırılmasında da öz təsirlik dairəsini artıq itirmişdir. Leksik ifadələrin təqdimində üstünlük qrammatik tərcümə

metoduna deyil, dinləyicilərin şüuri fəallığının artırılmasına və eləcə də hansı bir leksik ifadənin ingilis dilində kontekst daxilində təqdim edilməsin üstünlük verilməlidir.

İngilis dilinin tədrisində leksik ifadələrin öyrədilməsi və istifadəsi zamanı yaran bilən digər çətinlikləri yaradan amillərdən biri də dilin polisemik xarakterə malik olmasıdır. İngilis dilində olan leksem və leksik ifadələrin əksəriyyəti polisemantik vahidlərdir. Tədqiqatçılar polisemiya hadisəsini ingilis dilinin ayrılmaz bir xarakteri kimi qəbul edir və ingilis dilinin təkamülü prosesində başlıca semasioloji qanunauyğunluq kimi qəbul edilir. Bu hal eyni zamanda polisemik leksem və leksik ifadələrin dilin qavranılması prosesində kifayət qədər qəlizləşdirir. Praktiki təcrübə göstərir ki, ingilis dilinin tədrisində iştirak edən dinləyicilərin nitqində semantik xarakterli yanlışlıqlar qrammatik yanlışlıqlardan daha tez-tez baş verir. Baş verən yanlışlıqların əksər hissəsi dinləyicilərdə leksik ifadələrin müvafiq semantikasını, düzgün semantik variantını seçmək talantının olmaması, leksik ifadələrin kombinatorika normativlərinin dinləyicilər tərəfindən düzgün mənimsənilməməsi, leksik ifadələrin onlara xas olmayan mənalarda istifadə olunması, ingilis dili leksik ifadələrinin mənalarını dinləyicilərin Azərbaycan dilində müvafiq qarşılığının eyniləşdirmək tendensiyalarını göstərir. İngilis dili dərslərində leksik ifadələrin işlədilməsi geniş yayılmış hadisələrdən biridir. Leksik ifadələrin müdaxiləsi dillər arası və dil daxilində olur. Dillər arası leksik ifadələrin müdaxiləsi tədris olunann xarici dil və dinləyicilərin ana dili arasında olan müxtəlifliklərdən törənir və ana dilinin mənfi təsiri altında təzahür edir. Leksik ifadələrin tədrisinə gəldikdə, burada leksik ifadənin ona xas olmayan, lakin ana dilində həmin ifadənin qarşılığı hesab edilə bilinən ifadənin mənasında istifadə edilməsi dillər arası müdaxilənin baş verməsidir. Leksik ifadələrin kontekstə müvafiq olan mənada deyil, ona uyğun olmayan mənada istifadə olunması leksik ifadənin müvafiq semantik variantının seçilməsi nəticəsində yaranır və eyni dil çərçivəsində təzahüt etdiyindən dil daxili interferensiya hadisəsi kimi qəbul olunur. İngilis dilini öyrənən dinləyicilər leksik ifadələrdən istifadə edərkən həm dillər arası və eyni zamanda dil daxili müdaxilənin təsiri ilə yaranan problem və çətinlikərə üzləşməli olur. Ancaq leksika arealında,leksik ifadələrdə baş verən qüsurların əksər hissəsi dillər arası müdaxilənin təsiri altında baş verir. Bu qəbildən olan qüsurların aradan qaldırılması, onlardan uzaq olmaq üçün qüsurların potensial mənbəyini müəyyən etmək və bu yöndə pedaqoji işi təşkil edərkən dillərarası və eyni zamanda dil daxili müdaxilənin təsirini azaltmaq olduqca zəruridir. Klassik təlim-tərbiyə metodologiyasından uzaqlaşaraq leksik ifadələrin semantik mənalarını əzbərləmək deyil onları dinləyicilərə kommunikativ, funksional formada dinləyicilərə tədris etmək effektiv nəticələr aparıb çıxardır. Leksik ifadəyə yiyələnmək onun haqqında məlumat əldə etmək deyil, eyni zamanda həmin leksik ifadənin nitq prosesində istismarı normativlərinə yiyələnməkdir. Leksikanın leksik ifadələrin tədrisinin öyrənilməsi təliminə bu tip baxış dilin kəmiyyətə deyil daha çox səmərəli dərk edilməsinə əsaslanır. Leksik ifadələrin kommunikativ istiqamətli şəkildə yiyələnməsi ideyasını dəstəkləyən linqvistlərə görə, sadəcə leksik ifadələr deyil, onların təzahürü olan, bir-biri ilə

qarşılıqlı münasibətdə olan leksiko-semantik variantların öyrənilməsi zəruridir. Leksikamı dilçiliyin sərbəst sahəsi hesab edən tədqiqatçılar dili struktur bir formada qurulmuş sistem kimi qəbul edir və həmin sistemdə bir neçə başlıca səciyyələri təsnifatlandırırlar: qrammatika, leksika və fonetika. İngilis dilinin leksikasının dinləyicilərə funksional tədris edilməsində başlıca məram tələbələr söz və söz birləşmələrini, leksik ifadələrin kommunikasiya prosesində fəal formada istifadə etmək qabiliyyətinin tədrisidir. Buna çatmaq məqsədi ilə söz və leksik ifadələrin istifadə edilməsi məqsədi üçün lazımi müəyyən qrammatik qaydaların öyrənilməsi kifayət etmir. Konkret situasiyaya müvafiq olaraq zəruri leksik ifadələri taparaq onların digər leksemlərlə kombinə edilməsini müəyyənləşdirən normativlərin dinləyicilərə istifadə etmək yollarının aşılmasıdır. İngilis dilinin leksiko-semantik sisteminin özünəməxsusluğu və xarakteristikalarının, leksik vahidlərin qarşılıqlı münasibəti və habelə leksik ifadələrin kommunikatativ nitqdə istifadəsi normalarının dinləyicilər tərəfindən mənimsənilməsi üçün onlara ingilis dilinin semantik strukturlarını adekvat formada yiyələnməsini təmin etmək zəruridir. İngilis dilində leksik ifadələrin müdaxiləsi nəticəsində yaranan qüsurları aradan qaldırmaq onların qarşısını almaq daha da mürəkkət olduğundan bu yöndə arılan fəaliyyət başlıca olaraq qarşısı alınan xüsusiyyət daşımamalıdır.

Müəllim dinləyiciləri artıq mənimsənilmiş leksik ifadələri müxtəlif situasiyalarda, kommunikasiya halında istifadə etməyə istiqamətləndirməklə, dinləyicilərdə leksik ifadələri funksional prizmadan , yaradıcı formada istifadə etmək bilik və bacarığının inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə müvafiq situasiya yaratmış olur. İngilis dilini kommunikatativ istiqamətli formada öyrədərkən yiyələnməli olan hər bir leksik ifadə kommunikatativ prizmadan nə səviyyədə əhəmiyyətli olduğunu təyin edilməsi, onların dinləyicilərə funksional yöndə aşılmasının effektiv yollarının araşdırılması xüsusi nəzər mərkəzində olmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sahədə iş tədrisinin bütün mərhələlərində yerinə yetirilməlidir. Ancaq, tədris mərhələsindən asılı olaraq, bu proses müxtəlif şəkili olmalı və dinləyicilərin bilik, ya, intellektual səviyyəsini, dünyagörüşünü və s. məsələləri nəzərə almaqla yerinə yetirilməlidir.

Bütün dillərdə olduğu kimi ingilis dilinin də öyrənilmə xüsusiyyətləri vardır. İngilis dilinin kommunikatativ nitqinin inkişaf etdirilməsində, habelə leksik ifadələrin kommunikatativ prosesdə istifadə etdirilməsində bir sıra metodiki prinsip və üsullar vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

a. Şüurluq prinsipi-dili mənimsəmənin psixoloji qanunauyğunluğunu və tədris prosesində dilin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq ingilis dilində nitqə yiyələnmək məqsədi ilə leksik ifadələrin ana dili ilə tutuşdurulması əsasında şüurlu qavranılması məqsədi daşıyır.

b. Asandan çətinə və ya sadədən mürəkkəbə doğru prinsipi-ingilis dili dərsi prosesində tələbələrdə şərti olaraq ana dilinin təsiri ilə yaranan qüsurların qarşısını almaq və qarşıya çıxan çətinliklərin qarşısını almaq məqsədi ilə onları tədricən aradan qaldırmaq məqsədi ilə istər dil materialı, istərsə də çalışma tipli didaktikanın bəsitdən mürəkkəbə prinsipinə istinadən verilməlidir.

c. Müstəqillik prinsipinə istinadən dinləyicilərə verilən leksik ifadələrlə bağlı tapşırıqları laborator məşqələrdə və ya müstəqil hazırlıqlarda sərbəst olaraq yerinə yetirməlidirlər.

d. Dinləyicilərin aktivlik prinsipi- İngilis dilinin leksik ifadə materialları elə olmalıdır ki, sinifdə dinləyicilərin aktivliyi, bilik və bacarıqları artsın və inkişaf etsin.

e. Peşəkarlıq prinsipi- Dinləyicilərin gələcəkdə peşələri ilə əlaqədar olaraq tədris prosesində onlara tədris olunan leksik ifadələr, onlardan istifadə etməklə gələcəkdə sərəncam vermək, soruşmaq, izah etmək və s bu kimi kommunikativ əməliyyatlar yerinə yetirmək vərdişlərini tələblərini öyrətsin.

Leksik ifadələr də digər ingilis dili materialları kimi tədris prosesində kompleks formada yerinə yetirilməlidir. Beləki, gündəlik həyatda istifadə olunan leksik ifadələr mütəmadi olaraq dərslərdə təkrarlanmalı və vərdiş halına çevrilməlidir:

Məsələn:

Good morning, Good bye və s.

To say the truth-düzünü desək

On one hand , on the other hand və s.

Müəllim dərslər prosesində gündəlik işlənən leksik ifadələrdən nə qədər çox istifadə etsə, bir o qədər dinləyicilərin kommunikativ prosesinə təsir göstərmiş olur.

Nəticə. Leksik ifadələrin mahiyyəti, ingilis dilinin tədrisində leksik ifadələrin işlənməsi məsələlərini yekunlaşdıraraq aşağıdakı nəticələrə gəlmək mümkündür:

Dilçilik ədəbiyyatında söz birləşmələrinin tədqiqat obyektindən bəhs edən müəlliflərin bir qismi onu geniş kontekstdə, digər bir qismi isə dar kontekstdə nəzərdə tutmuşlar. Birinci qrupa dildə hazır şəkildə olan söz birləşmələrinin hamısını frazeologiya hesab edənlər daxildir. İkinci qrupa isə dildə hazır şəkildə olan söz birləşmələrinin hamısını deyil, onlardan yalnız nitq və ya leksik vahidlərə ekvivalent olub, komponentləri məna və formaca bölünməyən frazeologiya adlandıran müəlliflər daxildir. Bütün bu dilçilərin əsərlərində irəli sürülən elmi mülahizələr və göstərilən dil faktları linqvistikanın frazeologiya sahəsinin tədqiqində müəyyən əhəmiyyətə malikdir. İstər dildə klişelənmiş olan söz birləşmələrinin hamısını frazeologiya iddia edənlər, istərsə də dildəki söz birləşmələrinin hamısını deyil yalnız bir qismini frazeologiya iddia edən dilçilərin çoxu frazeologiyayı üslubiyyatın araşdırma obyektini olaraq nəzərdə tuturlar.

Ədəbiyyat:

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Л.,1963.
2. Arnold L. The English word. Moscow, 1986.
3. Babayev A. Dilçiliyə giriş. Bakı, 1992, 262 s.
4. Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı, 1978.
5. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı, 1970.
6. Book of idioms. DLI, Texas, 2000.
7. Austin C.L. How to do things with words. Oxford, 1962.

8. Cambridge International Dictionary of Phrasal Verbs. Cambridge University Press, 1997.
9. Лингвистический энциклопедический словарь, М.: Советская энциклопедия, 1990.
10. Murphy R. English Grammar in Use. Cambridge University Press, 1995,
11. Musayev O. İngilis dilinin qrammatikas. Bakı, Maarif, 1986.
12. Newings M. Advanced grammar in use. Cambridge, 2006.
13. Oxford Advanced Learners Dictionary Oxford, Oxford University Press, 1995.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firuzə Kərimva